

Elatud usust ja õpiku usust

Olga
Schihalejev

Sel suvel tõstis Postimees taas päevakorda küsimuse usundiõpetuse kohast Eesti haridusmaastikul (vaata arvamuskirjeldusi peapiiskop Urmas Viilmalt „[Kohustuslik religiooniõpetus muudaks meid sallivamaks](#)“, Toomas Jürgeinilt „[Tänapäevase maailma mõistmisel ei saa usundiõpetuse potentsiaali alahinnata](#)“, Andres Laiapealt „[Usundiõpetuse küsimus vajaks rahvahääletust](#)“, Olga Schihalejevilt „[Usundiõpetuse võlud ja hirmud](#)“ ja Helika Mäekivilt „[Usundiloo tundmine näitab kultuursust](#)“). Vaid lühemat laadi lugejakirjad avaldasid oma skeptilis-kahtlevat hoiakut. Mulle tundub, et selgem seadusandlus ja terminoloogiline eristus on maandanud pikalt valitsenud pingeid usundiõpetuse küsimuses vähemalt teatud määral, mistõttu tahan siinses artiklis minna sammukese kaugemale eksistentsiaalsest küsimusest „olla või mitte olla“. Kool peaks õpilasi valmistama ette eluks, õpetama neid hakkama saama selles üha kirjumaks muutuv ja globaliseeruv maailmas, kus kohtumine teise religiooniga ei ole enam teoreetiline võimalus, vaid igapäevane kogemus. Nõnda peaksid koolid andma õpilastele elementaarse oskuse usulisel maastikul navigeerida, tunda ära ja osata selle keskel elada.

Kuid milline arusaam religioonist on õige? Kellel on õigus otsustada, mis on õige kristlus, hinduism, islam, budism? Nõnda saab oluliseks küsimus, kellel on õigus rääkida religioonist ja keda võetakse tõsiselt.

Ühelt poolt on väga laialt levinud arusaam, mis põhineb kivilõuendat käsitlusel, et ühe või teise religiooni tuuma on õigus kirjeldada asja sees olival – vastava religiooni autoriteedil, kelleks on üldjuhul teoloogilise ettevalmistuse saanud preester, pastor, imaan, rabi jne, või akadeemilisel uurijal, kes töötab ülikooli või muu teadusasutuse juures –, igal juhul eksperdil. Kui tutvuda erinevate maade õpikute ja õppekavadega, siis leiame tihti religiooniõpetuse sisuks olevat õpitava religiooni tekkelugu, asutajate elulood, pühade tekstide sisu, dogmaatika ja eetika, kesksed rituaalid ja pühad. Selline lähenemine annab teatud struktuuri, võimaldab eri religioone ja konfessioone üksteisest eristada. Sellise käsitluse järgi on religioon uskumuste, normide, tavade ja institutsioonide süsteem, mille keskmes on jumalikeks, pühadeks ja/või üleloomulikeks peetavad jõud ning inimese ja kõiksuse suhteid reguleerivad põhilised väärtused.

Kuid taoline käsitlus, nn õpikureligioon, kipub religiooni näitama liiga „puhta“ ja terviklikuna. See lähenemine tasandab sisemise mitmekesisuse nii ajas kui ruumis – erinevate motiividega inimesed, kultuurilised ja poliitilised mõjud. Samuti muutub sellise üldistuse puhul ebapersonaalseks ja raskesti äratuntavaks „tegelik usklik“. Nagu on mitmete maade kolleegid tunnistanud, ei tunne usulise taustaga õpilased ennast õpitud religioonis ära. Eesti kontekstis on õpilased kurnanud, et ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundides esitletav pilt kristlusest on midagi üpris erinevat nende igapäevasest kogemusest. Ühe näitena võib tuua selle, et 2010. aasta ajaloo riigieksamist vastustes loeti valeks need vastused, milles luterlikus kirikus peetavat armulauaga jumalateenistust nimetati missaks.

Üha enam on hakatud küsima, kas ja kuidas omavad õpikutes ja akadeemilistes raamatutes kirjeldatud religioonid üldse mingit sidet traditsiooniga, nagu see väljendub inimeste eludes ja praktikates?

Taoline küsimuse püstitus on mõjutanud nii religiooni uurimist kui ka pedagoogilisi lähenemisi. Elatud religiooni on käsitlenud oma raamatud näiteks David Hall, Robert Orsi, Nancy Ammermann, Meredith B McGuire McGuire, John Bowen ja paljud teised.

„Õpikureligioonist“ lähtuval religiooni uurimisel küsitakse, millise usulise ühenduse liige inimene on, ning mõõdetakse, kuidas inimene vastava religiooni või konfessiooni vaateid jagab, kuidas tema arusaamad on teoloogiliselt korrektsed ning tema uskumused ja usuline praktika ideeliselt koherentsed. Tihti on uurija huvitatud usulise kogemuse jutustajana usulise liidri kogemusest, interpretatsioonist ja sõnumist. Kui tavainimest

uuritakse, kasutatakse kas akadeemilise või teoloogilise eliidi määratletud kategooriaid ja standardeid. Taoline religioon on ideekeskne ning püüdleb teoloogilise ja loogilise koherentsuse suunas.

Uuringud, mis on huvitatud „elatud usust“ selmet keskenduda inimeste kuuluvusele, on huvitatud sellest, mis on inimestele oluline ja millised konkreetsete tegevused moodustavad nende usulise kogemuse ja väljenduse. Elatud usu uurijaid huvitab, milline on tavalise inimese, naise, lapse jne kogetud ja väljendatud usk nende igapäevases elus. Kuidas ta iseennast ja oma usku sõnastab ja mõtestab? Keskendutakse tihti sõnades väljendamatule, kuidas inimene kogeb oma religioosse maailma reaalsust. See, et miski on sõnastamata, ei pruugi alati tähendada, et see on vähetähenduslik. Kuna elatud religioon põhineb praktilal (mitte niivõrd ideedel), pole ta alati loogiliselt ega teoloogiliselt korrektne, pigem praktiliselt koherentne – ta peab olema tähenduslik inimese igapäevaelus, olema efektiivne ja „töötama“. Võtmeküsimus on, mida inimesed teevad usuliste idioomidega, kuidas nad neid kasutavad, mida nad enda ja oma maailmaga nende abil peale hakkavad.

Elatud usu uurijad näevad religiooni olemuslikult pidevas muutumises ja arenemises olevana, mitmetahulise ja segasena, isegi vastuoluliste uskumuste ja praktikate kogumina. Religioonid on elavad organismid, mis muutuvad, jagunevad ja ühinevad. Usulisel sümbolil võib olla mitmeid üksteisele vasturääkivaid tähendusi, mis võivad ajas ja ruumis muutuda, et seda kohandada maailma ja iseendaga, oma lootuste ja mälestustega. Elatud religiooni uurimine ei keskendu tegevusele ideede asemel, vaid ideedele, tegevustele, kujutlustele kui selle maailmaga suhestumise vahenditele.

Mida see tähendab kooli kontekstis?

Keeleõppes on laias laastus kaks lähenemist. Esimest nimetatakse võõra keele õppimiseks, mis tähendab keelestruktuuri selgeksõppimist ja sõnavara omandamist õpiku abiga. Teist lähenemist nimetatakse teise keele õppimiseks, mida rakendatakse otse keelekeskkonnas ning millega õpitakse keelt kogu selle rikkuses ja selle kultuurilises kontekstis. Brian Bocking kirjeldab, et sarnaselt saab õppida ka religiooni kahel viisil: võõra religiooni õppimise ja teise religiooni õppimise teel. Esimese puhul õpitakse võõra traditsiooni kohta, kasutades selleks õpiku, iseende ja õpetaja kultuurile omast ning tuttavat mõtteraamistikku. Teises lähenemises leiab õpilane ennast religioonist ümbritsetud alal kogu selle autentsuses, elavas ja muutlikus mitmekesisuses, nagu see elus ette tuleb.

Elatud religiooni dimensiooni sissetoomiseks võib kasutada näiteks Eestiski käinud Robert Jacksoni interpreteerivat lähenemist. Ta soovib kooli kontekstis kasutada lisaks õpikule ka etnograafilistel meetoditel põhinevat lähenemist. See võimaldab õppijail avardada arusaamu, tähele panna, kuidas inimesed oma igapäevases toimimises usulisi märgisüsteeme kogevad ja mõtestavad. Nõnda võib ühe tavalise inimese pöördumislugu saada sama oluliseks kui Pauluse pöördumine.

Ernst Nipkow on küsinud ka, kui elulisena tunnetavad noored inimesed traditsioonilist religiooni käsitlust? Budistlik kaheksaosaline tee, seitse katoliku sakramenti, viis islami alussammast – kui need sügavalt teoloogilised kontseptsioonid pole seotud tähenduse küsimustega, lahterdub noorte jaoks kogu õpetus vaid mõttetuseks, kasutuks lalinaks. Neutraalsus ja objektiivsus on üldhariduses kindlasti olulised, kuid kui õpikut kogetakse kui liiga neutraalset, impersonaalset, kirjeldavat ja kiretut, on see kõike muud kui huvitav ja kaasahaarav. Nipkow soovib selle asemel keskenduda religioonide õppimisel küsimusele, mis on vastava religiooni jaoks olulised teemad praegu – religioonile kui elatud usule, millest osalised vaimustavad ja mille pärast muretsevad. Näiteks judaismi puhul tuleks käsitleda selliseid küsimusi nagu juutide holokausti interpreteerimine, juudi riigi poliitiline ja usuline tähendus, juutide ja mittejuutide vaheline abielu, ümberlõikamise problemaatika. Taoline fookus laseb mõista religiooni nähtusena, mis tegeleb suurte ja oluliste eluküsimustega.

Elatud usku on õpetajad püüdnud oma õpetusse tuua, külastades neid kohti, kus usku elatakse, ja kutsudes tundi külalisi, kes on valmis oma usust mõjutatud elust kõnelema. Therese Halvarson Britton on uurinud ekskursioonidel õpikut. Ta tõi välja, et õpilased hindasid ekskursioonide juures kõrgelt seda, et

- nad said kohtuda usklikuga, kes avas neile isikliku perspektiivi,
- neil oli võimalus küsida oma küsimusi ja neile vastuseid saada,
- nad kogesid kiriku/ mošee/ sünagoogi/ hiie keskkonda, kohta, kus usku praktiseeritakse.

Kohtudes elatud usuga saab iga õpilane olla kolmes rollis. Esmalt on ta empaatiline kuulaja, kes püüab mõista endast erinevalt mõtlevat ja kogevat inimest. Teiseks on ta kriitiline uurija, seades kahtluse alla iseenesest mõistetaks peetavat ning kõrvutades öeldut oma eelnevate teadmiste ja kogemusmaailmaga. Viimaks on ta oma tee otsija, kes püüab leida teda kõnetavaid tähendusi ja vastuseid oma eksistentsiaalsetele küsimustele.

Kasutatud kirjandus

- Ammerman, Nancy T. (ed, 2007) *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford University Press.
- Bocking, Brian (1994) „RAP, RFLAND ROL: Language and religion in higher education“ – D. Wiebe, D.; Masefield, P. (eds), *Aspects of Religion: Essays in Honour of Ninian Smart*. New York: Peter Lang.
- Bowen, John R. (2010) *Religions in Practice: An Approach to the Anthropology of Religion*. Prentice Hall: Pearson.
- Hall, David (1997) *Lived Religion In America: Toward A History Of Practice*. Princeton University Press.
- Halvarson Britton, Therese (2013) *Field visits as a part of Religious Education*. Ettekanne Põhjamaade religioonipedagoogika konverentsil juunis, 2013, Reykjavik.
- Jackson, Robert (2014) ‘Signposts’: *Policy and Practice for Teaching about Religions and Non-Religious Worldviews in Intercultural Education*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- McGuire, Meredith B. (2008) *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.
- Nipkow, Karl Ernst (2003) *God, Human Nature and Education for Peace: new approaches to moral and religious maturity*. Aldershot: Ashgate.
- Orsi, Robert (2002) *The Madonna of 115th Street: Faith And Community In Italian Harlem, 1880–1950*. Yale University Press.

Artikkel kajastab uuringu “Noorte usuliste veendumuste ja usulisse mitmekesisusse suhtumise kontekstuaalsed tegurid” tulemusi ning on valminud ning Eesti Teadusfondi (ETF 9108) grandi toel.

Olga Schihalejev (1969), *dr. theol.*, on Tartu Ülikooli usuteaduskonna religioonipedagoogika dotsent ja EELK liige.

© 2011-2016 K&T.